

Izvorni naučni članak
doi:10.5937/NPDUNP1901021B
UDK: 741.5:821.163.42-311.6

HRVATSKI POVIJESNI ROMAN U VIĐENJIMA RUSKOG STRIPSKOG UMJETNIKA JURJA PAVLOVIČA LOBAČEVA I DRUGIH HRVATSKIH UMJETNIKA

Ivana Božović

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Povijesni roman poznatoga hrvatskog književnika Augusta Šenoa (1838–1881) *Čuvaj se senjske ruke* (1876), rekorder je po broju svojih stripskih adaptacija. Od hrvatskih autora prvi ga je u medij stripa prenio Albert Kinert, pa tandem Andrija Maurović i Norbert Neugebauer, dok je treća adaptacija djelo Mladena Trnskoga. U Šenoinu romanu inspiraciju su pronašla i dva srpska (Filipović i Veselinović), ali i jedan ruski likovni umjetnik – Jurij Pavlovič Lobačev, čiji je strip prvi put na hrvatskom jeziku i latiničkome pismu objavljujen tek 2011. godine. Lobačev je svojedobno otkrio da se za ovaj strip odlučio zato što je za predložak imao dobru literaturu, ali i stoga što Šenoin roman iskazuje vječite vrijednosti kao što su borba za slobodu, prijateljstvo, poštenje, ljubav. Ovaj rad donosi analizu tog Lobačevljevog stripskog uratka, ali i uradaka drugih umjetnika.

Ključne riječi: hrvatski povijesni roman, strip, stripska adaptacija, August Šenoa, *Čuvaj se senjske ruke*, Jurij Pavlovič Lobačev

UVOD

Stripske adaptacije književnih djela vrlo su važan dio korpusa hrvatskoga stripa, ali i hrvatske književnosti općenito, čime se nitko dosad od hrvatskih povjesničara i teoretičara književnosti i stripa nije sustavno bavio. U okviru toga, uz inozemna djela, popriličan broj stripskih adaptacija pripada hrvatskim književnim djelima, pogotovo dječje literature. Većina tih adaptacija objavljena je u različitim listovima, naročito dječjim i školskim, a dijelom i u specijaliziranim izdanjima stripa. Ono što je najzanimljivije od svega jest činjenica da je titula najadaptiranijega hrvatskog autora pripala poznatom hrvatskom piscu Augustu Šenoi. Njegova su književna djela češće od bilo kojih drugih djela hrvatskih autora prenesena u strip, neka su doživjela i po nekoliko adaptacija, a crtali su ih umjetnici različitih generacija. Tako u stripu postoje sljedeća Šenoina djela: *Zlatarovo zlato* (tri verzije – Andrija Maurović, Željko Lordanić, Radovan Domagoj Devlić), *Branka* (Željko Lordanić), *Seljačka buna* (Željko Lordanić), *Uskočka osveta* (Ivica Bednjanec i Stjepan Težak), *Čuvaj se senjske ruke* (Andrija Maurović, Mladen Trnski, Albert Kinert, V. Filipović, Božidar Veselinović, Jurij Lobačev).

Njegov kratak povijesni roman *Čuvaj se senjske ruke*, koji se sastoji od svega stotinjak stranica, tiskan je prvi put u hrvatskom časopisu *Vijenac* 1875. godine, od broja 46 (13. studenoga) do broja 52 (25. prosinca). Sljedeće, 1876. godine, Šenoa je pokrenuo ediciju svojih *Sabranih spisa* te unutra nje, kao prvu knjigu, objavio upravo roman *Čuvaj se senjske ruke*. Bilo je to ujedno prvo, ali i posljednje zasebno izdanje ovoga djela objavljeno za Šenoina života. U predgovoru prve knjige svojih *Sabranih spisa* sâm Šenoa navodi motivaciju te glavne povijesne izvore koji su mu poslužili pri pisanju ovoga djela:

Mene se je ta uskočka epizoda silno dojmila kad, čitajući našu [hrvatsku] povijest, naiđoh na nju, te smjesta odlučih je izraditi poput romana. Stoga stadoh odmah skupljati historičko gradivo, te tražiti i potrebne potankosti. Znam da pripovijetka nije kronika, već umjetna cjelina koju oživljava tvorna sila pjesnikova, no ne nalazim razloga da se pjesnik iznevjeri povijesti ako je ona po sebi zgodna i spretna za pisanje romana.. Prema tome sam za svoj roman „Zlatarovo zlato“ učio što pomnije povijest i karakter one dobe, a to sam učinio i kod „Senjske ruke“. Proučiv „Istoria degli Usocchi“ od Minuccija i Sarpija, Hurterovu „Geshiche Ferdinands II“, Daruovu „Historie de Venise“, Kukuljevićevu „Povijest grada Senja“, Ljubićeve podatke i listine o biskupu Dominusu, kao i karakteristiku toga crkvenjaka od dra Franje Račkoga, upotrijebio sam i rukopisne izvore. (Šenoa 1980: 404).

Šenoa je fabulu zamislio oko povijesne osobe biskupa Marka Antuna de Dominisa, kojega povijesni izvori prikazuju na različite načine, a priklonio se prikazu po kojemu je biskup Dominis bio izdajica hrvatskoga naroda. Roman u osamnaest poglavlja oživljuje senjsku povijest s početka 17. stoljeća te kroz složenu povijesno-političku sliku tog doba, u kojoj su svoje interese na hrvatskim područjima pokazivali Mletačka Republika, Austrija i posredno Španjolska, roman prikazuje mnogobrojne spletke u kojima na najvišoj državničkoj razini sudjeluju podjednako muškarci i žene, a čiji osobni interesi vode hrvatski narod u pogibelj. U središtu je autorova zanimanja domoljublje, pa izdajice na kraju bivaju kažnjeni. Uz tu povijesnu okosnicu Šenoa je upleo i ljubavne epizode. Iako je model povijesnog romana preuzeo od engleskog književnika W. Scotta, metodu pripovijedanja prilagodio je specifičnim hrvatskim prilikama i domaćoj književnoj tradiciji. Njega ne zanimaju velikani hrvatske povijesti, nego pojedinci koji su predstavljeni kao integralni dio hrvatskoga naroda.

Nadalje, taj roman pripada najpopularnijim i najtiskanijim Šenoinim djelima, te ulazi i u hrvatske školske programe, preciznije, u izbornu školsku lektiru za 7. razred osnovne škole.

Osim što je prema broju napisanih stranica najkraći Šenin roman, možemo mu također pripisati još jedan pridjev u superlativu – on je ujedno i *najstripičniji* hrvatski roman. To znači da su ga brojni autori stripa, i to u različitim razdobljima, prenosili u medij stripa, što dodatno potvrđuje popularnost toga književnoga djela. Prvi je to napravio 1944. godine hrvatski slikar, kipar, grafičar i ilustrator Albert Kinert, zatim 1945. godine stanoviti V. Filipović, pa 1951. godine srpski stripski crtač i ilustrator Božidar Veselinović, 1962. godine neponovljivi hrvatski stripski crtač i slikar, „otac hrvatskoga stripa“, Andrija Maurović, a 1984. godine svestrani

Mladen Trnski (vojna osoba, novinar, ilustrator, televizijski reporter). Godine 1966. izašla je i stripska adaptacija iz pera i crteža ruskoga likovnoga umjetnika i ilustratora Jurija Pavloviča Lobačeva. Međutim, strip je bio tiskan na srpskome jeziku i na ćirilici, a tek 2011. godine prvi put je preveden na hrvatski jezik i latiničko pismo, što je i povod pisanja ovoga rada.

Da bi se moglo odrediti mjesto kojemu pripada Lobačevljeva stripska adaptacija, potrebno je osvrnuti se na sve dosadašnje adaptacije Šenoina romana *Čuvaj se senjske ruke*.

Nema nikakve dvojbe da je najuspješnija od svih stripskih adaptacija ona Maurovićeva. Naime, Maurović je kao vrhunski stripski crtač za svojega života nacrtao, odnosno naslikao šezdesetak stripova. Njegovi radovi se nalaze na samome vrhu hrvatske stripske produkcije (mnogi spadaju i u vrh europske produkcije svojega vremena), a iznimka nije ni ovo njegovo ostvarenje. Maurović je, dakle, napravio svojevrсно remek-djelo, dosljedno i dostojanstveno „prenoseći“ Šenu u novi medij. Maurović je strip naslikao u boji, akvarelom, a scenarij je napisao Hrvatima dobro poznati Norbert Neugebauer. Izašao je prvi put u hrvatskom tjedniku *Plavi vjesnik* tijekom 1962. i 1963. godine. U svakome nastavku tjednika kontinuirano je izlazila po jedna tabla, koja se sastojala od četiriju pasica, unutar kojih su prema načelu klasičnoga komponiranja bile raspoređene dvije do tri stripske sličice. Izvrstan Neugebauerov scenarij, koji vjerno prati fabulu Šenoina romana u gotovo svim pojedinostima, Mauroviću je zasigurno olakšao posao. Pazeći na detalje, slikom je vjerno dočarao izgled likova i prostora u kojima se likovi nalaze, a koje je također i sâm Šenoa iscrpno i s puno detalja opisao u svojem romanu. Osobine Maurovićeva crtačkoga, odnosno u ovom slučaju slikarskoga rukopisa, prepoznatljive su već od samoga početka stripa – izražajni likovi, crno-bijeli kontrasti, sklonost detaljima te korištenje filmskih izražajnih sredstava poput brze izmjene prostornih planova i rakursa, kadrovskih rezova, smanjivanje točke gledišta, a sve to u svrhu postizanja dinamičnosti prikaza pojedine scene. Stripske sličice, koje predstavljaju po jedan kadar, pune su detalja, što u jednu ruku usporava „čitanje“ stripa. Suštinski gledano, Maurovićeve stripske sličice nabijene su energijom, dinamične su i žive – i kada nema akcije, svejedno zrače dinamikom. Maurović pojedine prizore predstavlja sa znatno više stripskih sličica od drugih autora, što je i vidljivo prema dužini stripa, odnosno broju naslikanih tabli. U svemu navedenom krije se kvaliteta ove obrade.

Nadalje, u razdoblju Nezavisne Države Hrvatske (dalje NDH), konkretno 1944. godine, u hrvatskom polumjesečniku *Pokret* izašla je prva stripska adaptacija Šenoina romana, koju je izradio budući slikar, kipar, grafičar i ilustrator Albert Kinert, tadašnji student likovne akademije, koji se potpisao kao Toma Božić. Osim same najave stripa na naslovnoj stranici časopisa, na istoj je stranici izašla i fotografija reljefa hrvatskog kipara Frane Kršinića pod nazivom *Senjski uskoci*, koja je bila izložena 1944. godine u Zagrebu, u Umjetničkom paviljonu, na 4. izložbi hrvatskih likovnih umjetnika, te je krasila cijelu naslovnicu. Najvjerojatnije nije slučajno izabran baš taj period za objavljivanje stripske adaptacije romana takve tematike. Naime, kapitulacijom Kraljevine Italije 1943. godine tadašnja hrvatska državna tvorevina mogla je slobodno pisati o svojoj jadranskoj obali, što prije toga,

zbog zamršenih političkih razloga proizašlih potpisivanjem Rimskih ugovora iz 1941. godine, nije bila u mogućnosti. Tim je, dakle, ugovorima NDH izgubila više od polovine svojega državnoga teritorija, te je bila podijeljena na tri okupacijske zone, u korist tadašnje Kraljevine Italije. Nakon potpisivanja Rimskih ugovora službeno je bilo zabranjeno na bilo koji način naglašavati da istočna jadranska obala ima ikakva hrvatska obilježja, a kamoli da ulazi u tadašnje državne granice NDH. Jedna od prvih prigoda da se djelo koje veliča borbu i pobjedu senjskih uskoka protiv mletačke (talijanske) prevlasti na istočnoj jadranskoj obali slobodno objavi i pretoči u strip javlja se ubrzo nakon kapitulacije Italije. Zadnja tabla stripa izašla je ujedno i u zadnjem broju časopisa početkom 1945. godine, nakon čega će se ubrzo raspasti i sama NDH. Crtajući ovaj strip, Kinert je ostao vjeran svojim specifičnim crtačkim karakteristikama, a to su egzaktnost, jezgrovitost i izražajnost svakoga pojedinoga prikaza. Kako su za Kinertove stripove redovito scenarije pisali drugi, a ne on sâm, mogu pretpostaviti da ni za ovaj strip nije napisao scenarij (ime scenarista nije bilo moguće sa sigurnošću utvrditi). Bilo kako bilo, ovo je jedina stripska adaptacija kojoj je jezik stripa identičan jeziku romana – pravi *šenoinski jezik* 19. stoljeća, napisan prema pravilima korijenskoga pravopisa, kao i književnikov roman, koji se ionako u vrijeme NDH koristio u svakidašnjem životu. Adaptacija je jedinstvena i po tome što joj je popratni tekst otisnut ispod okvira pojedinih stripskih sličica. Takav način pisanja automatski omogućuje više prostora za pisanu riječ, nego onda kada se tekst upisuje unutar stripskoga crteža. U skladu s time scenarist piše dugačke dijaloge i pripovjedne dijelove, koji su katkad doslovno prepisani iz romana ili su napisani uz minimalne preinake. Na početku svake nove table, odnosno nastavka stripa unutar prvoga kadra, kao mali podsjetnik sažeto je napisano i objašnjeno što se zbivalo u prethodnim nastavcima, tako da je strip bilo moguće pratiti i novim čitateljima. Također, scenarist obilno crpi iz Šenoina predložka, što je i vidljivo po (pre)dugačkim dijalozima i pripovjednim dijelovima. Međutim, scenarij ove stripske adaptacije zasigurno bi ostao do kraja dosljedan književnoj fabuli, koja se u stripu vjerojatno ne bi puno kratila, da zbog, pretpostavljam, uputa urednika, a kasnije i samoga skoroga gašenja lista 1945. godine, nije trebalo žuriti s njegovim završetkom. Kako je vrijeme odmicalo, a strip se bližio kraju, tako je i sâm crtež, a i njegov popratni tekst, gubio na kvaliteti i vjernosti književnome predlošku. Strip je priveden kraju, čini se, isforsirano, što pomalo kvari njegov opći dojam.

U petome broju srpskog ilustriranoga zabavnoga lista *Strip* 1951. godine započeo je izlaziti strip *Čuvaj se senjske ruke*, poznatog beogradskog stripskog crtača Božidara Veselinovića (potpisan kao Boža Veselinović). Scenarij je napisao Radoica Ilić. Međutim, list je već nakon petoga broja prestao izlaziti, pa je strip ostao nedovršen. Objavljena tabla ovoga stripa sastojala se od četiriju pasica, odnosno 11 nejednakih stripskih crteža, što znači da okviri crteža nisu istih dimenzija i nemaju uvijek format kvadrata, odnosno pravokutnika. Oni su koncipirani tako da okviri pojedinih stripskih crteža prelaze u susjedna polja, a likovi u nekim slučajevima slobodno presijecaju okvire kadrova. Cijeli je crtež, uključujući i naslov, nacrtan crnom tintom. Primjećuje se redukcija detalja, što se posebice vidi u (ne)oblikovanju pozadine, odnosno prostora u kojem se likovi nalaze. Prikazi interijera naznačeni su samo pomoću nekoliko linija ili se uopće ne naznačuju (bijela pozadina), dok se prikazima eksterijera pridaje malo veća pozornost. Isto tako, slaba

je pozornost posvećena i oblikovanju facijalne ekspresije likova. Ilićev scenarij, sudeći prema jednoj tabli koja je napravljena, vjerno prati prvih nekoliko stranica istoimenoga Šenoina djela. Uvodni dio romana, gdje se opisuje mjesto i zbivanje radnje, u stripu je predstavljen slikom i kratkim uvodnim tekstom. Slijedi zatim niz dijaloga i pripovjednih dijelova (napisanih u oblačićima ili slobodno unutar stripskoga crteža), koji su vrlo slični onima iz romana. Na kraju valja zaključiti kako je prava šteta što je strip ostao nedovršen jer bismo, sudeći po njegovu početku, dobili još jednu kvalitetnu adaptaciju.

Godine 1966/67. izlazila je u *Politikinom zabavniku*, od broja 803 do broja 832, stripska adaptacija koja je nastala iz pera i crteža ruskoga likovnoga umjetnika i ilustratora Jurija Pavloviča Lobačeva, a bila je napisana na srpskome jeziku i ćirilčkome pismu. Radnja adaptacije počinje *ab ovo*, što znači da autor ima potrebu čitateljima stripa na samom početku ukratko prepričati povijesne prilike vezane uz prostor i vrijeme u kojem se radnja odvija, što kod Šenoa nije slučaj (radnja Šenoina romana, naprotiv, započinje *in medias res*). To najvjerojatnije čini iz razloga da onima koji nisu bili upoznati s ionako zamršenom radnjom romana bolje približi fabulu. Lobačevljev crtež odiše skladom linija i ploha, a nacrtani likovi i prostori djeluju živo i dinamično. Iako se Lobačev u velikoj mjeri pridržava fabule književnoga predloška, što se posebice odnosi na prvih nekoliko poglavlja u romanu, scenarij ipak nije čista preslika romana. Kako će radnja odmicati, tako će se i fabula u stripu interpretirati nešto slobodnije. Lobačev će kao scenarist neovisno o Šenoa odabirati i u prvi plan stavljati one događaje koje on smatra važnijim, pa će, primjerice, pojedine prizore koje Šenoa samo izriječkom spominje razraditi u konkretan događaj koji će biti integralni dio daljnje radnje stripa. Posebice se to odnosi na prizore bitaka, primjerice bitke za Klis. Time se najvjerojatnije željela postići dinamičnost radnje i pridodati pustolovno-akcijsko obilježje stripu. Odmak od književne fabule vidi se i u tome što su neke epizode u stripu izmišljene (npr. Osman-aga koji se sprema s janjičarima, preko Drežnika upasti u Vojnu krajinu) ili preskočene (npr. lik Klarine slijepe bake Lucije i svi događaji vezani uz nju).

Za sada posljednja stripska adaptacija romana *Čuvaj se senjske ruke* izašla je u školskoj 1984/85. godini u hrvatskom dječjem listu *Modra lasta*. Strip je prema vlastitom scenariju nacrtao Mladen Trnski, a izlazio je u nastavcima (po jedna tabla u svakome broju). Crtež stripa je jednostavan, jasnih linija, te cijeli nacrtan crnom tintom, osim naslova, koji je u svakom nastavku bio druge boje – crvene, zelene ili plave. Prikaz interijera, kostima i rekvizita lišen je velikoga detaljiziranja, ali izražajnost i sugestivnost ipak nije izostala. U prikazima eksterijera detaljima se pridaje malo veća pozornost. Nacrtani likovi odjećom pripadaju razdoblju u kojem se radnja odvija, ali ne i fizičkim izgledom. Posebice se to odnosi na prikaz ženskih likova, koje svojom fizionomijom više sliče današnjim suvremenim djevojkama, tinejdžericama, nego ženama s početka 17. stoljeća. S obzirom na to da je taj strip izlazio u dječjem listu, razlog tome najvjerojatnije se krije u publici kojoj je bio namijenjen – djeci i omladini. Iako ova adaptacija sadrži znatno manji broj stripskih crteža nego druge (primjerice Maurovićeva ima dvostruko više!), na tekstu se nije štedjelo, tako da su dijalozi i pripovjedni dijelovi, koje je sâm Trnski pisao, vrlo bogati rečenicama. Najvjerojatnije je da je razlog vjernosti jeziku Šenoina

književnoga predloška taj, što je Trnski želio pomoću stripa (dakle slikom i tekstem) približiti osnovnoškolcima ovaj njima pomalo nezanimljiv povijesni roman, te ih na neki način ponukati na čitanje istoga.

ZAKLJUČAK

Namjera ovoga rada nije samo da se na temelju sličnosti fabule i jezika između romana i stripa izloži vrijednosni sud o pojedinoj stripskoj adaptaciji, već da se potaknu daljnja istraživanja u ovome području. Rad prikazuje kako su jedan roman umjetnici različitih generacija, i u različitim razdobljima, transponirali u drugi mediji, medij stripa. Ne bi, naravno, imalo smisla uspješnost adaptacije pripisivati samo tome u kolikoj se mjeri stripska inačica podudara s književnim predloškom. Ne smijemo na kraju zaboraviti da se tu ipak radi o dvama različitim medijima, koji imaju vlastita i specifična izražajna sredstava.

Iz svega navedenoga vidljivo je da je brojnim stripskim autorima (crtaičima i scenaristima) velik izazov predstavljalo oblikovati i prilagoditi Šenoin povijesni roman *Čuvaj se senjske ruke* za strip. Neki su u tome bili više, a neki manje uspješni. S obzirom na to da je upravo Šenoa bio i zasad ostao *najstripičniji* hrvatski pisac, možemo se nadati još ponekoj stripskoj adaptaciji njegovih uradaka, primjerice *Prijana Lovre*, *Prosjaka Luke* ili *Kletve*. Možda će se netko u skorije vrijeme primiti i toga posla, što ne bi bilo preveliko iznenađenje, s obzirom na to da je Šenoa bio i ostao neiscrpnna inspiracija i izazov brojnim umjetnicima.

Reference

- Bočić, Vlaho, ur. (1998). *Leksikon hrvatske književnosti*. Zagreb: Naprijed.
- Modra lasta: poučno-zabavni časopis za učenike osnovne škole*, Željka Horvat-Vukelja, glavna ur., Zagreb: Sindikat prosvjetnih i naučnih radnika Jugoslavije, 1984/85.
- Pavlovič Lobačev, Jurij (2011). *Čuvaj se senjske ruke*. Veljko Krulčić, ur. Zagreb: Vedis, Senj: Ogranak Matice hrvatske.
- Plavi vjesnik: informativni tjednik za društvena pitanja mladih*, Uroš Šoškić, glavni i odgovorni ur., Zagreb: Vjesnik, 1962/63.
- Pokret: hrvatski slikovni polumjesečnik.*, Branko Ožegović, glavni i odgovorni ur., Zagreb: Europa naklada, 1944/45.
- Politikin zabavnik*, Vlada Bulatović Vib, glavni i odgovorni ur., Beograd: Politika, 1966/67.
- Strip: ilustrovani zabavni list u stripu*, Branko M. Kostić, odgovorni ur., Beograd: Izdavač B. B. Popović, 1951.
- Šenoa, August (1980). *Čuvaj se senjske ruke*. *Diogenes*. Dubravko Jelčić i Krsto Špoljar, prir. Zagreb: Globus.
- Šentija, Josip, ur. (1986). *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, sv. 8 Š-Žva. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.
- <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=9396&sec=2197>

Primljeno 8. februara 2019. godine,
nakon revizije,
prihvaćeno za publikovanje 28. marta 2019.
Elektronska verzija objavljena 10. aprila 2019.

Ivana Božović jeste doktorica znanosti iz znanstvenoga područja humanističkih znanosti, znanstvenoga polja filologije. Radi kao vanjska suradnica na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u Republici Hrvatskoj na kolegiju Suvremene književne teorije u dječjoj književnosti. Do sada je objavila više znanstvenih i drugih radova, te izlagala na više domaćih i međunarodnih znanstvenih skupova. Članica je Hrvatske udruge istraživača dječje književnosti (HIDK). Područje njenog znanstvenog interesa jeste dječja književnost i povijest i teorija stripa.

CROATIAN HISTORY ROMAN IN THE ART OF RUSSIAN COMIC ARTIST JURIJ PAVLOVIČ LOBAČEV AND OTHER CROATIAN ARTISTS

Historical novel *Čuvaj se senjske ruke* (1876) by renowned Croatian writer August Šenoa (1838 - 1881) has been the recorder by the number of his strip adaptations. Albert Kinert was the first Croatian author who conveyed this novel to the media of comic books; second was the tandem Andrija Maurović and Norbert Neugebauer, while the third adaptation was the work of Mladen Trnski. Two Serbian artists (Filipović and Veselinović) also found inspiration in Šenoa's novel, as well as one Russian artist - Jurij Pavlovič Lobačev, whose comic strip was first published in Croatian and Latin script in 2011. Lobačev explained at the time that he had chosen this Croatian novel because he had quality literature for the template, but also because Šenoa's novel expressed eternal values such as struggle for freedom, friendship, honesty, and love. This paper gives an analysis of Lobačev's comic strip mentioned, as well as the works of other artists.

Keywords: Croatian historical novel, comics, comic adaptation, August Šenoa, *Čuvaj se senjske ruke*, Jurij Pavlovič Lobačev.